

Strategy and Context in Interaction: An Analysis of the Role of the Popular Mobilization Forces in the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran

Majid Rouhi Dehabaneh

Department of Political Science, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Iran

Email: maj54id@iau.ac.ir

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Article type: Research paper	
Received: 22 February 2026.	
Revised: 25 April 2026.	
Accepted: 24 May 2026.	
Published: 26 June 2026.	
Keywords: Iran, Non-State Actors, Context, Popular Mobilization Forces (PMF), Foreign Policymaking.	In the complex and tense environment of West Asia, foreign policy has traditionally been implemented through international organizations and like-minded, aligned state actors. However, since the regional developments of 2011, the role of non-state actors in advancing countries' foreign policy objectives, including those of Iran, has increased. The effective role of Hezbollah in Lebanon, as well as the capabilities of Ansar Allah in Yemen, contributed to the formation and emergence of another force in Iraq, known as the Popular Mobilization Forces (PMF). Since then, this actor has played a significant role in both Iraq's domestic developments and regional affairs. Aiming to explain the role and functions of this actor in Iran's foreign policymaking, the present study argues that these functions can be understood through the dialectical interaction between Iran's strategy and the surrounding context. The findings indicate that the political, social, cultural, normative, and material context, together with Iran's approach and strategy toward the Axis of Resistance, has transformed the PMF into a multifaceted actor in Iran's foreign policymaking. Since its establishment, the PMF has performed political, security-military, normative, cultural, and symbolic functions for the Islamic Republic of Iran. Nevertheless, developments since 2023, including the Gaza war, changes within the Axis of Resistance, and the dynamics of Iraq's domestic politics, have presented new challenges to this relationship. This study employs a qualitative methodology based on a descriptive-analytical approach.

Introduction

Since the regional transformations of 2011, non-state actors have assumed an increasingly significant role in the implementation of states' foreign policy objectives, particularly in the complex and volatile geopolitical environment of West Asia. The Islamic Republic of Iran has relied on various aligned actors to advance its regional strategic objectives, among which the Popular Mobilization Forces (PMF) in Iraq have become particularly significant. The PMF has played important roles in Iraq's domestic politics and security environment, as well as in regional developments. Understanding its role in Iran's foreign policymaking requires examining not only Iran's strategic objectives, particularly its approach to the Axis of Resistance, but also the political, social, cultural, normative, and material context in which the PMF emerged and operates. This study applies a strategic-relational perspective to examine the interaction between Iran's strategy and the Iraqi and regional context, while also considering developments since 2023 that have created new challenges for this relationship.

Research Question

How can Iran's foreign policymaking in Iraq be explained and analyzed through the role of the Popular Mobilization Forces, considering the interaction between Iran's strategic objectives and the surrounding political, social, cultural, normative, and material context?

Research Hypothesis

The role of the Popular Mobilization Forces in Iran's foreign policymaking can be understood as the outcome of a dialectical interaction between Iran's regional strategy, particularly its support for the Axis of Resistance, and the political, social, identity-related, normative, and material context of Iraq and the wider region. This interaction has enabled the PMF to function as a multifaceted actor serving Iran's political, security-military, normative, cultural, and symbolic objectives.

Methodology

This study adopts a qualitative research method and a descriptive-analytical approach. Its theoretical framework draws on the strategic-relational approach developed by Elisabetta Brighi and Christopher Hill, which emphasizes the reciprocal interaction between actors' strategies and their surrounding contexts in shaping foreign policy behavior. The study also draws on the contextual approach to foreign policy analysis and the literature on non-state actors in international relations. This framework is used to examine how Iran's strategic objectives interact with Iraq's political, social, identity-related, normative, and material conditions to shape the role of the PMF in Iran's foreign policymaking.

Results and Discussion

The findings indicate that the PMF has become a multifaceted actor in Iran's foreign policymaking through the interaction between Iran's regional strategy and the political and social context of Iraq. Its roles extend beyond security and military affairs to include political, normative, cultural, and symbolic functions. In particular, the PMF has contributed to Iran's

regional deterrence strategy, the advancement of the Axis of Resistance, opposition to the US military presence in Iraq, and the expansion of Iran's regional influence. Shared ideological understandings, perceptions of common threats, and overlapping strategic interests have helped shape a perception of Iran and the PMF as strategic partners. However, Iran's influence also faces limitations, including its relatively weak economic leverage in Iraq, declining soft power, intra-Shiite political competition, and changing regional dynamics. Developments since

2023, including the Gaza war, the weakening of some components of the Axis of Resistance, and debates over the PMF's legal and institutional status in Iraq, have introduced additional uncertainties and challenges.

Conclusion

The study concludes that the role of the Popular Mobilization Forces in Iran's foreign policymaking cannot be adequately understood without considering the reciprocal interaction between Iran's strategic objectives and the surrounding context. The PMF has served as an important regional partner in advancing Iran's deterrence strategy, supporting the Axis of Resistance, counterbalancing rival powers, and extending Iran's symbolic influence in West Asia. Nevertheless, the sustainability and effectiveness of this relationship are not guaranteed. Declining soft power, domestic political competition in Iraq, changes within the Axis of Resistance, and possible legal or institutional restructuring of the PMF may constrain its future role. These developments underscore the need to reassess Iran's strategy toward the PMF in light of the changing political and security environment in Iraq and the wider region.

Key Words

Iran, Popular Mobilization Forces (PMF), non-state actors, foreign policymaking, strategic-relational approach, context, Axis of Resistance, Iraq, regional security.

برهم‌کنش راهبرد و بافتار: تحلیل نقش حشدالشعبی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

مجید روحی دهینه

گروه علوم سیاسی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران/maj54id@iaau.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	در محیط پیچیده و پرتنش غرب آسیا، همواره اجرای سیاست خارجی از طریق سازمان‌های بین‌المللی و بازیگران دولتی همسو و همفکر صورت گرفته است، اما از تحولات ۲۰۱۱ به این سو، نقش بازیگران غیردولتی در پیشبرد اهداف سیاست خارجی کشورها از جمله ایران، افزایش یافته است. نقش مؤثر حزب‌الله لبنان و همچنین توانایی انصارالله در یمن، تشکیل و ایجاد نیرویی دیگر در عراق را منجر شد که حشدالشعبی نام گرفت. این بازیگر پس از آن نقش بسیار مهمی در تحولات داخلی عراق و همچنین در سطح منطقه‌ای داشته است. پژوهش حاضر که هدف خود را تبیین نقش و کارکرد این بازیگر در سیاست‌گذاری خارجی ایران قرار داده است، اذعان می‌دارد که این کارکرد را می‌توان از طریق برهم‌کنش دیالکتیک میان راهبرد ایران و بافتار درک کرد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که بافت سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، هنجاری، مادی، در کنار رویکرد و راهبرد ایران (محور مقاومت)، حشدالشعبی را به بازیگری چندکارکرده در سیاست‌گذاری خارجی ایران تبدیل نموده است، به طوری که این بازیگر پس از تأسیس، کارکردی سیاسی، امنیتی-نظامی، هنجاری، فرهنگی و نمادین برای جمهوری اسلامی ایران داشته است. با این حال، تحولات پس از ۲۰۲۳ از جمله جنگ غزه، تغییرات در محور مقاومت، و پویایی‌های سیاسی داخلی عراق، چالش‌های جدیدی را پیش روی این رابطه قرار داده است. روش این پژوهش کیفی و مبتنی بر رویکرد توصیفی-تحلیلی است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۲/۰۳	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۲/۰۵	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۰۳	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۰۵	
صص: ۱-۲۷	
واژگان کلیدی: ایران، بازیگران غیردولتی، بافتار، حشدالشعبی، سیاست‌گذاری خارجی	
QR Code	

مقدمه

مطالعه سیاست خارجی مستلزم در نظر گرفتن این امر است که چگونه اهداف خاصی مطرح می‌شوند و چرا به رفتارهای خاصی منتج می‌شوند. سیاست خارجی در دو رهیافت فرایندی و سیاست‌گذاری خارجی مورد بررسی قرار می‌گیرد. رهیافت فرایندی، سیاست خارجی را به عنوان متغیر وابسته‌ای در نظر می‌گیرد که وابسته به فرایندها و برآیندهای تصمیم‌گیری است. در اینجا به پیامدهای آن نیز توجه می‌شود. در رهیافت دوم، به جای توجه به فرایندهای تصمیم‌گیری به توضیح انتخاب سیاست خارجی و یا به ماهیت نیت‌مند کنش سیاست خارجی توجه می‌کند. در واقع، در اینجا سیاست‌گذاری خارجی به معنای کنش در تعقیب یک هدف یا مجموعه‌ای از اهداف تعریف می‌شود. در این رهیافت، از طریق الگوهای تبیینی یا لنزهای مفهومی مختلف می‌خواهد به این پرسش پاسخ دهد که طرح‌ها و اهدافی که یک کشور در سیاست خارجی در پیش می‌گیرد، بایستی اجرا شود و اجرا نیز نیازمند اتخاذ روش‌های مختلفی است.

اجرای سیاست خارجی گاهی از طریق دولت‌های هم‌فکر و هم‌سو، سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، نظام اتحادها و ائتلاف‌ها، همگرایی و منطقه‌گرایی صورت می‌گیرد و گاهی نیز از طریق شبکه‌های متحدین و یا بازیگرانی غیردولتی که هم‌سو و هم‌فکر هستند. کشورها معتقدند که موفقیت در اجرای یک سیاست خارجی نیازمند بسیج، خنثی کردن تهدیدات، شکل‌دادن به موازنه قدرت و نفوذ و از همه مهمتر داشتن استراتژی برای پیروزی در نظام بین‌الملل منطقه‌ای و جهانی است که متشنج، پیچیده و چند لایه است. این موضوع در منطقه غرب آسیا که بعد از تحولات موسوم به بهار عربی از سال ۲۰۱۱ میلادی، با انقلاب‌های عربی، بحران سوریه، ظهور داعش و رقابت قدرت‌های منطقه‌ای، با واقعیت‌های جدیدی مواجه شده و متشنج‌تر از قبل گردیده است، نمود بیشتری پیدا کرده است. در پی این، جمهوری اسلامی ایران به عنوان یکی از مهمترین بازیگران دولتی در غرب آسیا، مجبور شد تا از ابزارها و روش‌های مختلفی برای پیشبرد اهداف و مقاصد خود استفاده نماید. در اینجا است که نقش بازیگران غیردولتی اهمیت می‌یابد.

تشکیل حزب‌الله لبنان، سپس نقش محور مقاومت در جریان بحران سوریه و بعد موفقیت انصارالله یمن در جریان جنگ هشت ساله یمن با ائتلاف سعودی-اماراتی، موجب شد تا نیروی دیگری در عراق در همسویی با جبهه مقاومت شکل گیرد. در کنار این، همسویی فکری و ایدئولوژیک به اضافه بافت و بسترهای لازم، عامل مهمی بود که با الگو از بسیج ایران و با حمایت سردار شهید سلیمانی، چنین نیرویی را در عراق شکل داد. این بازیگر که حشدالشعبی نام گرفت، پس از آن نقشی اساسی در بیرون راندن داعش از عراق، مخالفت با سیاست‌های آمریکا در عراق و منطقه غرب آسیا، همچنین تقویت محور مقاومت، که همگی در راستای راهبرد سیاسی و نظامی جمهوری اسلامی ایران هستند، ایفا نمود.

این نوشتار با روش کیفی و رویکرد توصیفی-تحلیلی به دنبال تبیین این مسأله برآمده است که چگونه می‌توان سیاست‌گذاری خارجی ایران در عراق را با استفاده از حشدالشعبی تبیین و تحلیل نمود؟ در پاسخ به این پرسش، عنوان می‌شود که بدون توجه به وضعیت بافتاری و راهبرد ایران، امکان تحلیل سیاست‌گذاری خارجی ایران در عراق امکان‌پذیر نمی‌باشد. برای دستیابی به اهداف تعیین شده در محور مقاومت، تشکیل حشدالشعبی در راستای راهبرد ایران نیز قرار داشته است. از سوی دیگر، محیط پیرامونی عراق (بافتار)، زمینه‌های سیاسی، اجتماعی و هویتی آن، رابطه مهم میان ایران و این بازیگر را ضروری ساخت. در

واقع، ساختار مادی در کنار ساختار هنجاری و معنایی، همچنین برداشت‌ها و تصورات مشترک، منجر به یک درک بین‌الذهانی از یکدیگر به عنوان متحد و شریک راهبردی شد. این نوشتار از یک مقدمه و چهارچوب نظری تشکیل شده و پس از بررسی تشکیل حشدالشعبی، به کارکرد حشدالشعبی در سیاست‌گذاری خارجی ایران پرداخته و در نهایت با یک نتیجه‌گیری به پایان می‌رسد.

پیشینه پژوهش

در زمینه بازیگران غیردولتی در منطقه غرب آسیا و عراق منابع خوبی وجود دارد. افشون و الله‌کرم (۱۳۹۶)، در مقاله خود در زمینه تشکیل حشدالشعبی در عراق، ایجاد امنیت بر پایه مردمی را عنصری کلیدی برای مقابله با چالش‌های امنیتی عراق ذکر کرده‌اند. گوهری‌مقدم و عرب (۱۳۹۷)، با استفاده از نظریه سازه‌نگاری جایگاه حشدالشعبی در امنیت ملی عراق و نحوه بازنمایی آن در رسانه‌های غربی-سعودی را مورد بررسی قرار داده‌اند. نیاکویی و پیرمحمدی (۱۴۰۱)، زارغان (۱۴۰۲)، رومی و کاظمی (۱۴۰۰)، و روحی‌دهبیه و معمار (۱۴۰۳)، از جمله پژوهشگرانی هستند که مقالات خود به موضوع مورد مطالعه ما تا حدودی پرداخته‌اند. بدیعی‌انزدهی و دیگران (۱۴۰۰)، نیز عنوان کرده‌اند که ایران از طریق استراتژی ژئوپلیتیکی به نام محور مقاومت و آنچه که محافل علمی آمریکایی از آن به عنوان «منطقه خاکستری» یاد می‌کنند، تأمین امنیت مطلوب خود در جنوب غرب آسیا را دنبال می‌کند.

در منابع خارجی نیز فنار حداد (۲۰۱۸)، حسن عباس (۲۰۱۷)، دیلان آدریسکول و دیوی وان زونن (۲۰۱۷)، در قالب گزارش‌های تحلیلی به معرفی و شناخت گروه حشدالشعبی و گروه‌های وابسته به آن در عراق پرداخته‌اند. مایکل نایتز (۲۰۱۹)، علیرضا نادر (۲۰۱۵)، حمیدرضا عزیزی (۲۰۲۱) و مؤسسه بین‌المللی مطالعات استراتژیک (IISS) (۲۰۲۰)، نقش و اهداف ایران از تشکیل گروه حشدالشعبی و سایر گروه‌های فروملی در منطقه غرب آسیا را برجسته ساخته‌اند. اکبرخان و هان ژائوینگ (۲۰۲۰)، در مقاله‌ای در موضوع اینکه چرا تاکنون اتحاد میان ایران و حزب‌الله لبنان پایدار مانده است، رفع نیازهای امنیتی، محیط آنارشیک منطقه‌ای، موضوع رقابت و ایدئولوژی را به عنوان دلایل اصلی این پایداری و دوام برشمرده‌اند. طوبی دوج (۲۰۱۸ و ۲۰۲۰)، محقق دیگری است که در مطالب مختلف سعی کرده است مبحث فرقه‌گرایی در خاورمیانه و به ویژه عراق و همچنین دلایل تشکیل حشدالشعبی و رقابت بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در این کشور را از منظر تئوریک و به ویژه نظریه پی‌یر بوردیو، جامعه‌شناس فرانسوی مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد. نوآوری پژوهش حاضر در بهره‌گیری از رهیافت «راهبردی-رابطه‌ای» بریگی و هیل برای تبیین برهم‌کنش دیپلماتیک راهبرد و بافتار و همچنین لحاظ کردن تحولات پس از ۲۰۲۳ است که در پژوهش‌های پیشین کمتر به آن پرداخته شده است.

مبانی و چارچوب نظری

روابط بین‌الملل حاصل کنش، واکنش‌ها و رفتارهای موجودیت‌های مختلفی است که بازیگران بین‌المللی نامیده می‌شوند. بازیگران بین‌المللی تنها به دولت‌ها محدود و منحصر نمی‌شود، بلکه انواع مختلفی از بازیگران فروملی و فراملی نیز وجود دارند که در عرصه روابط بین‌الملل نقش‌آفرینی می‌کنند. تا مدتها به دلیل حاکم بودن رویکرد دولت‌محور در روابط بین‌الملل، به بازیگران غیردولتی و فروملی توجهی نمی‌شد، اما در سالهای اخیر ادبیات فزاینده‌ای در مورد کنشگری و نقش این بازیگران در

روابط بین‌الملل پدید آمده است (Avant and eds, 2010). در دوران جدید بازیگران غیردولتی که واجد مقدار متناهی از انواع قدرت، ساختار و سازمان منسجم هستند دولت‌ها را وادار به اتخاذ سیاست‌هایی در قبال خود کرده‌اند. برخی از بازیگران غیر دولتی به دلیل اشتراکات ایدئولوژیک و اشتراکات منافع وارد سطوح مختلفی از روابط ایجابی با دولت‌ها شده‌اند. برخی دیگر نیز به دلیل تقابل ایدئولوژیک یا تضاد منافع، از ماهیتی سلبی در روابط با بازیگران برخوردار شده‌اند (زارعان، ۱۴۰۲: ۴۳).

در تقسیم‌بندی بازیگران به دولتی و غیردولتی، بازیگر غیردولتی، کنشگر و واحد سازمان‌یافته‌ای است که تصمیم‌گیرندگان و رهبران کشورها، آن‌ها را در محاسبات، ملاحظات و راهبردهای خود لحاظ می‌کنند و کارکرد مستمر آن‌ها، بازیگران بین‌المللی و روابط بین‌دولتی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بازیگران غیردولتی می‌توانند تأمین‌کننده خدمات مولد و مفید عمومی و یا مشغول فعالیت‌های خشونت‌آمیز و مخرب باشند. نوع فعالیت و کنشگری بازیگران غیردولتی ممکن است مدنی، هنجاری، نظامی و یا امنیتی باشد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۴: ۸۹-۹۰).

از سازمان‌های بین‌دولتی، سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی، شرکت‌های چندملیتی، گروه‌های تروریستی، جنبش‌های آزادی‌بخش، رسانه‌های بین‌المللی و القاعده به عنوان مهمترین بازیگران غیردولتی نامبرده می‌شود که با اهداف متنوعی در قلمروهای مختلف جغرافیایی فعالیت دارند. این بازیگران می‌کوشند تا دستورکار و تصمیم‌های بین‌المللی را در حوزه‌های موضوعی گوناگون تحت تأثیر قرار دهند. بازیگران غیردولتی فعال در درون یک کشور در صورتی بازیگر بین‌المللی محسوب می‌شوند که کنش‌ها و اقدامات آنها تأثیراتی فراتر از مرزهای ملی آن کشور داشته باشد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۴: ۹۷). از این رو، همه سازمان‌ها، گروه‌ها، جنبش‌ها و احزاب سیاسی فعال در یک کشور که با سایر بازیگران بین‌المللی ارتباط دارند، بازیگر بین‌المللی غیردولتی محسوب می‌شوند. از این منظر، سازمان آزادی‌بخش فلسطین، حزب الله لبنان، حماس، حشدالشعبی در عراق را می‌توان به عنوان بازیگران بین‌المللی غیردولتی به شمار آورد.

بازیگران غیردولتی و سیاست‌گذاری خارجی

در رابطه با به‌کارگیری چارچوب نظری مناسب به منظور تحلیل رفتار گروه‌های مسلح غیردولتی و واکاوی نقش آن‌ها در سیاست‌گذاری خارجی بازیگران داخلی و خارجی محدودیت‌ها و ملاحظات قابل‌تأملی وجود دارد. چنانچه آنتونی وینسی، اذعان داشته است نظریه‌پردازی در خصوص تحلیل الگوی رفتاری حاکم بر گروه‌های مسلح غیردولتی و تبیین مناسبات چنین گروه‌هایی با بازیگران خارجی در چارچوب نظریه‌های روابط بین‌الملل و سیاست خارجی، همواره با چالش‌های متعددی همراه بوده است. به عنوان مثال، آیا می‌توان با گروه‌های مسلح غیردولتی به مثابه «واحد‌های مشابه» رفتار کرد و رویکردی رئالیستی را در خصوص آن‌ها به کار گرفت (Vinci, 2008: 312).

این که چگونه بازیگران سیاسی و اجتماعی با مجموعه‌ای از اقدامات به اهداف‌شان دست می‌یابند، نه تنها برای تحلیل‌گران سیاست خارجی، بلکه برای دانشمندان علوم اجتماعی هم به صورت معما درآمده است. اینکه چگونه می‌شود با یک برنامه موجبات موفقیت یک کشور در رسیدن به اهدافش را محقق ساخت؟ چه چیزی شرایط را به نفع یک کشور تغییر می‌دهد؟ آیا عوامل درونی است که در اقدام یک بازیگر نقش دارد و یا منشاء آن را می‌بایستی در بافتار بیرونی، محدودیت‌ها و الگوها دید؟

پرسش‌های بی‌شماری است که ذهن اندیشمندان حوزه روابط بین‌الملل را به خود مشغول داشته است. در این راستا، برخی از آنها از جمله جیمز روزنا با رهیافت بافتاری و الیزابتا بریگی و کریستوفر هیل با رویکرد «راهبردی-رابطه‌ای»، توانسته‌اند تبیین نظری خوبی در این خصوص به ما ارائه دهند.

سطح تحلیل بافتار از دهه ۱۹۶۰ با کارهای هانریدر، جیمز روزنا و اسپراوت‌ها وارد ادبیات تحلیل سیاست خارجی شد. طبق این رهیافت، سیاست‌گذاری خارجی عمیقاً تحت تأثیر زمینه یا بافتار داخلی و بین‌المللی قرار دارد. به عنوان مثال، شناسایی تهدیدات علیه دولت و ارزش‌های اجتماعی مورد حمایت آن و تعریف مسائل و موضوعات سیاست خارجی توسط محاسبات و آگاهی‌هایی صورت می‌گیرد که کاملاً مبتنی بر زمینه و بافتار اجتماعی، سیاسی و فرهنگی هستند. در واقع، رهیافت بافتاری به این نکته می‌پردازد که هر چیزی در هر صورت در درون یک زمینه یا بافتار اجتماعی و فرهنگی خاص معنا می‌یابد و تمام چیزها زمینه‌مند هستند.

بنابراین، هیچ‌گاه نمی‌توان بدون توجه به بافتار، آن‌ها را مطالعه کرد و به دنبال شناخت و تحلیل آن‌ها بود (خسروی و میرمحمدی، ۱۳۹۳: ۱۰۲). روزنا با مدل «سیاست پیوند» خود ضمن تأکید همزمان بر متغیرهای فردی، اجتماعی، دولتی و بین‌المللی مؤثر بر سیاست خارجی، تلاش کرد دو سطح خرد و کلان را با یکدیگر ترکیب کند.

منظور از بافتار، مجموعه‌های مادی-معنایی متشکل از سازه‌های فکری، تاریخی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی است که انسان‌ها و پدیده‌های انسانی در درون آن تعریف و متحول می‌شوند و کنش‌گران درون آن، برداشت بین‌ذهنی مشترکی از آن دارند. بدین ترتیب، بافتارها هم‌زمان شامل گفتمان‌ها، ساختارهای مادی و معنایی، ارزش‌ها، باورها، ایدئولوژی‌ها، برداشت‌ها، هنجارها، قواعد، رویه‌های اجتماعی و زبانی و تمام متغیرهایی هستند که در رهیافت‌های شناختی و عقلانی مطالعه تصمیم‌گیری در سیاست خارجی مورد بحث قرار می‌گیرند (خسروی و میرمحمدی، ۱۳۹۳: ۱۰۴).

پس از این، الیزابتا بریگی و کریستوفر هیل، با تأسی از رویکرد سیستم‌ها و همچنین تحلیل بافتاری، برداشت دیگری از تحلیل سیاست خارجی و سیاست‌گذاری خارجی ارائه دادند که نام آن را «راهبردی-رابطه‌ای» نهادند. موضوع مهم در این رویکرد این است که الگوی رفتاری سیاست خارجی کشورها را می‌بایستی از طریق برهمنش کنش دیالکتیک میان راهبرد خود بازیگر و بافتار از طرف دیگر درک کرد. این رویکرد به این دلیل راهبردی نامیده می‌شود که بازیگران می‌دانند که در جهت دستیابی به اهداف تعیین شده باید راهبرد خود را منطبق سازند.

همچنین، به این دلیل رابطه‌ای خوانده می‌شود که فرض می‌کند بازیگران و رفتارشان تنها زمانی قابل درک است که در رابطه با محیط پیرامونشان تحلیل شوند (بریگی و هیل، ۱۳۹۶: ۸۹). در واقع، برای درک کنش سیاسی یک بازیگر و رفتار وی در عرصه سیاست خارجی، و اجرای آن در عرصه منطقه‌ای یا جهانی، بایستی به بافتار توجه داشت.

از نظر بریگی و هیل، در بکارگیری مدل راهبردی-رابطه‌ای برای اجرا و رفتار سیاست خارجی، سه موضوع در پیوند با یکدیگر بایستی مورد توجه قرار گیرد: نخست، با توجه به بافتار، باید از جبرگرایی که معمولاً به «ساختار» در ادبیات روابط بین‌الملل مربوط می‌شود، خودداری کرد. برخلاف مباحث موجود در خصوص رابطه میان ساختار و کارگزار، بافتار موقعیت تعیین‌کنندگی

جبری در مقابل اجزاء ندارد که بازیگران در برابر آن ناتوان باشند، بلکه بافتار در اینجا به عنوان دیگر بازیگران و روابط میان آنها در نظر گرفته می‌شود. حتی محیط مادی که شاید بخش مهم و «عینی» بافتار را شکل می‌دهد، تنها از طریق روابطی که بازیگران با یکدیگر برقرار می‌کنند، کاملاً معنادار می‌شود. احتمال دست‌یابی به اهداف بستگی به این دارد که بازیگر چگونه به لحاظ راهبردی در این زمین قرار داده شده است (بریگی و هیل، ۱۳۹۶: ۹۰).

دوم، برهم‌کنش پنداری میان بازیگران و بافتار وجود دارد و از طریق این برهم‌کنش است که رفتار به وجود می‌آید. این برهم‌کنش خود را تنها در سطح مادی مطرح نمی‌کند، بلکه در میانه برداشت‌ها و گفت‌وگوها جای می‌گیرد. بنابراین، نه تنها توجه کردن به شیوه‌ای که بافتار به رفتار بازیگران واکنش نشان می‌دهد اهمیت دارد، بلکه روشی که این واکنش‌ها از طریق دریافت‌ها، پارادایم‌ها و روایت‌ها، پالوده می‌شوند تا در نهایت در فرایند سیاسی نیز پذیرفته شوند، مهم است.

سوم، بازخوردی همیشگی از بازیگر به بافتار و برعکس آن وجود دارد. رفتار سیاست خارجی که از یک فرایند تعاملی به وجود می‌آید، به سمت بافتار بازخورد می‌یابد، محیط را بازسازی می‌کند یا آن را دست نخورده باقی می‌گذارد، یا به کمک انطباق به سمت خود بازیگر بازخورد می‌کند (بریگی و هیل، ۱۳۹۶: ۹۱). بنابراین، در رویکرد «راهبردی-رابطه‌ای»، هم راهبرد و هم بافتار در تحلیل سیاست خارجی مهم است.

در نهایت اینکه از نظر بریگی و هیل، «بین‌الملل» بافتار طبیعی سیاست خارجی است که محیطی نسبتاً پیچیده و چالش‌برانگیز برای کنش دولت‌ها ایجاد می‌کند. از دید یک بازیگر منفرد سیاست خارجی، «بین‌الملل» دست‌کم دو بعد دارد: افقی و عمودی. در بعد افقی، «بین‌الملل» به صورت پیوستاری از «نزدیک» به «دور» و از قلمرو محلی تا جهانی کشیده می‌شود. در این بعد، اجرای سیاست خارجی از سطح نزدیکترین محیط به بازیگر آغاز می‌شود و عموماً کشورهای همسایه در یک منطقه تقسیم‌بندی می‌شوند. در بعد عمودی نیز، «بین‌الملل» به لایه‌های کاربردی سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، نظامی و هنجاری تقسیم می‌شود (بریگی و هیل، ۱۳۹۶: ۹۱-۹۴).

تهاجم داعش به عراق و تشکیل حشدالشعبی؛ اهداف و دستاوردها

با تهاجم داعش به عراق در ابتدای سال ۲۰۱۴ از قسمت‌های غربی و شمال غربی این کشور، ارتش و نیروهای نظامی این کشور موفق به جلوگیری از پیش‌روی این گروه نشدند. در ژوئن سال ۲۰۱۴ نیروهای داعش، مردم موصل با حدود دو میلیون نفر در شمال عراق را به اسارت گرفتند. داعش به سوی اقلیم کردستان و اربیل پیشروی کرد و توانست ضمن عقب راندن نیروهای پیشمرگه کرد در شهر سنجار در شمال عراق فاجعه کشتار ایزدی‌ها را رقم بزند. در واقع پیش‌روی داعش به گونه‌ای بود که بسیاری از واحدهای نظامی عراق که از ماه‌ها قبل از آن از تحرک خاصی برخوردار نبودند، نتوانستند واکنش مناسبی نسبت به این موضوع نشان دهند.

بدین ترتیب در اندک مدتی بخش بزرگی از قلمرو ارضی عراق به دست داعش افتاد و این گروه با استفاده از خلأ امنیتی مرزهای عراق با سوریه پیش روی‌های خود را سرعت بخشید. در این شرایط و با عدم کارایی نیروهای نظامی در مقابله با

هجوم داعش، آیت‌الله علی سیستانی، به عنوان مرجعیت عالی شیعه در عراق، فتوای جهاد کفایی برای مقابله با داعش صادر نمود.

در این راستا در خطبه‌های نماز جمعه ۲۳ خرداد ۱۳۹۳ (۱۳ ژوئن ۲۰۱۴) شیخ عبدالمهدی کربلانی نماینده آیت‌الله سیستانی، در مرقد امام حسین (ع) اعلام کرد: «هر که می‌تواند سلاح به دست گیرد و توان مقابله با تروریست‌ها را دارد، برای مقابله با آنها داوطلب شود، زیرا دفاع از عراق وظیفه ملی است» (زارعان، ۱۴۰۲: ۴۷-۴۸). در پی صدور این فتوا حدود دو میلیون نفر از مردم عراق داوطلب شدند و زمینه برای تشکیل حشدالشعبی فراهم شد. هسته اولیه این نیرو از بین شیعیان عراق شکل گرفت، اما پس از آن، دیگر گروه‌های قومی عراق از جمله اهل تسنن، کردها و مسیحیان و حتی ایزدی‌ها نیز در آن مشارکت کردند.

کابینه عراق در فوریه ۲۰۱۶ (اسفند ۱۳۹۴) حشدالشعبی را به عنوان نهاد رسمی وابسته به نخست‌وزیر و فرمانده کل نیروهای مسلح معرفی کرد. این تصمیم مطابق ماده ۷۸ قانون اساسی انجام شد. حشدالشعبی گرچه نهادی است که مطابق ماده ۱۰۸ قانون اساسی، زیرمجموعه وزارت دفاع تلقی می‌شود، اما تحت فرماندهی وزارت دفاع و یا وزارت کشور نیستند، در عوض از وضعیت ویژه‌ای برخوردار شده‌اند و به طور مستقیم به نخست‌وزیر گزارش می‌دهند (نیاکویی و پیرمحمدی، ۱۴۰۱: ۵۸۳).

جریان‌های سیاسی حامی حشدالشعبی در ۲۶ نوامبر ۲۰۱۶ (ششم آذر ۱۳۹۵) در ادامه سازماندهی و ضابطه‌مند کردن تشکیلات نظامی در چارچوب قوانین عراق، با اکثریت آرا «قانون حشدالشعبی» را در مجلس تصویب کردند. عادل عبدالمهدی بعد از رای اعتماد مجلس و تشکیل کابینه در سال ۱۳۹۷، دستورالعملی ۱۰ ماده‌ای را در تیر ۱۳۹۸ برای تحول سازمانی در حشدالشعبی صادر کرد. در نهایت ساختار سازمانی جدید حشدالشعبی پس از تعیین در ۱۶ سپتامبر ۲۰۱۹ (۲۵ شهریور ۱۳۹۸) مورد موافقت نخست‌وزیر به عنوان فرمانده کل نیروهای مسلح قرار گرفت. در مارس سال ۲۰۱۵ میلادی، فرماندهان حشدالشعبی در بغداد این اهداف پنج‌گانه را برای این گروه اعلام کردند: ۱- نبرد با داعش و بیرون راندن آن از خاک عراق، ۲- حفاظت از کشور، ۳- حفاظت از اماکن مقدس، ۴- آزادی مردم عراق از تروریسم و ۵- کمک به عراقی‌هایی که توان جهاد ندارند (موسوی و دیگران، ۱۴۰۰: ۱۴۸).

این نیرو از همان ابتدای تشکیل تأثیرات قابل‌توجهی در بازپس‌گیری مناطق از دست رفته داشت و به سرعت توانست ضمن استقرار در مناطق جنوبی، شمالی و غربی کمربندی بغداد و پر کردن خلأ امنیتی، نقش بارزی در توقف تحرک داعش ایفا نماید. حشدالشعبی نقش مهمی در آزادسازی موصل از دست داعش داشت. طبق گزارش تبلیغات جنگ فرماندهی مشترک عملیات نینوا، حشدالشعبی در دو ماه بعد از شروع عملیات موصل توانست، بالغ بر ۲۶۰۰ کیلومتر مربع از زمین‌های غرب موصل را آزاد و شهر راهبردی تلعفر را آزاد کند. علاوه بر این، همکاری بخشی از نیروهای پیشمرگ کرد (وابسته به حزب اتحادیه میهنی) با نیروهای پلیس، ارتش و حشدالشعبی منجر به بازپس‌گیری کرکوک از نیروهای وابسته به حزب دموکرات در ۲۵ مهر ۱۳۹۶ و بازگشت مجدد کرکوک به زیر سلطه دولت مرکزی عراق شد. این نیرو همچنین تا اسفند ۱۳۹۴ در عملیات امام هادی (ع) نیز مساحتی معادل پنج هزار کیلومتر مربع از اراضی صلاح‌الدین و ثرثار را از دست داعش خارج کرد. حشدالشعبی در

عملیات‌های جرف‌الصحرا، آمرلی، فلوجه و عملیات حفظ وحدت سرزمینی عراق در پاییز ۱۳۹۶، نقش بی‌بدیلی ایفا کرد (افشون و الله‌کرم، ۱۳۹۷: ۵۹).

با آزادسازی دو شهر مرزی قائم و راوه در مرزهای غربی عراق و نیز آزادسازی شهر بوکمال در کشور سوریه، داعش تقریباً از میان رفت و نیروهای حشدالشعبی به اهداف خود در بیرون راندن تروریست‌ها از عراق دست یافتند (گوهری‌مقدم و عرب، ۱۳۹۷: ۱۶۶-۱۶۴). دستاوردهای حشدالشعبی صرفاً نظامی - امنیتی نبود، بلکه این گروه در امور فرهنگی - اجتماعی نیز در تلاش برای ایجاد نوعی وحدت کلمه بین طیف‌های مختلف جامعه عراق در راستای پیشرفت و توسعه اقتصادی برآمد. نتایج انتخابات مجلس عراق در سال ۲۰۱۸ نیز نشان داد که افکار عمومی عراق به حشدالشعبی اقبال دارد (افشون و الله‌کرم، ۱۳۹۷: ۵۹).

حشدالشعبی و الگوبرداری از بسیج ایران و نقش سردار سلیمانی

یکی از مهم‌ترین مواردی که پیرامون سازمان حشدالشعبی مطرح است، الگوبرداری از بسیج ایران است. این موضوع بعضاً هم از سوی مقامات عراقی و ایرانی و هم از طرف برخی مراکز مطالعاتی مانند اندیشکده‌های آمریکایی مورد اشاره قرار گرفته است. برخی از مقامات و مسئولان عراقی، این نیروها را تداوم بسیج در ایران توصیف کردند. برای مثال نوری مالکی نخست‌وزیر اسبق عراق در مصاحبه‌ای اعلام کرد: «این نیرو با الهام از نیروی بسیج ایران تأسیس شده است. در صورت عدم وجود نیروهای مردمی، نیروهای ارتش قادر به پیشروی در مقابل داعش نبودند» (مرادی و هدایتی، ۱۳۹۶).

عقیل حسینی از اعضای ارشد بسیج مردمی ضمن اشاره به این که حشدالشعبی ادامه بسیج است، اظهار داشت: «بسیج عراق با تجربه بسیج ایران تشکیل شده است». به نظر می‌رسد تشکیل حشدالشعبی را می‌توان با تشکیل ساختاری مشابه بسیج بیست میلیونی در ایران همسان فرض کرد» (افشون و الله‌کرم، ۱۳۹۷: ۴۸). در این میان به نظر می‌رسد نقش شهید سردار قاسم سلیمانی فرمانده سابق نیروی قدس سپاه پاسداران در تشکیل حشدالشعبی بارز بوده است. آشنایی با جغرافیای عراق و ارتباط گسترده با سپاه بدر، کتائب حزب‌الله، جیش المهدی و ... که در جنگ تحمیلی و جنگ علیه تروریسم در سوریه با نیروی قدس همکاری داشتند، موجب شد تا ایشان بتواند برای مقابله با داعش سازماندهی نیروهای بسیج مردمی عراق را رهبری کند. حیدرالعبادی نخست‌وزیر سابق عراق در سخنرانی خود در مجمع جهانی اقتصاد در داووس ضمن تشکر از ایران برای تحویل بی‌درنگ تسلیحات و مهمات، سردار سلیمانی را به عنوان یکی از مهمترین متحدین عراق در نبرد با دولت اسلامی نامید. شهید ابومهدی المهندس در ۱۲ تیر ۱۳۹۶ در نهمین اجلاس اتحادیه رادیو و تلویزیون‌های اسلامی در گفتگو با شبکه الکوثر اظهار داشت: «سردار سلیمانی نقش مهمی در آموزش و برنامه‌ریزی نیروهای عراقی داشت. وی و برادران حزب‌الله مشارکت فعالی در نبرد با داعش داشتند و این مساله با درخواست و توافق با دولت عراق و نخست‌وزیر سابق بود» (اسلام‌تایمز، ۱۳۹۹/۱۰/۷).

در دی ۱۳۹۸ محمد محیی سخنگوی گردان‌های حزب‌الله در گفتگو با شبکه المیادین با تأکید بر اذعان همه گروه‌های عراقی به نقش سلیمانی در کمک به عراق برای شکست داعش گفت: هیچ عراقی نمی‌تواند نقش بزرگ و افتخارآمیز سردار سلیمانی و ایستادن وی در خطوط مقدم شکست داعش را فراموش کند». قبل از پیوستن جنگنده‌های آمریکا به عملیات دفاع از اربیل در

ژوئن ۲۰۱۴، یگانی از نیروهای ویژه به فرماندهی سردار سلیمانی به درخواست مسعود بارزانی رئیس اقلیم کردستان عراق وارد جبهه‌های جنگ در گویر، مخمور و خازر شد و به نبرد با داعش پرداخت. بارزانی بعدها در مصاحبه روزنامه زمان از ترکیه در ۱۸ دی ۱۳۹۳ گفت: «فردا صبح حاج قاسم در فرودگاه اربیل بود. من به استقبالش رفتم. حاجی با ۵۰ نفر از نیروهای مخصوص آمده بود. آنها به محل درگیری رفتند و نیروهای پیشمرگه را سازماندهی دوباره کردند و در عرض چند ساعت ورق به نفع ما برگشت» (اسلام‌تایمز، ۱۳۹۹/۱۰/۷).

حشدالشعبی و راهبرد جمهوری اسلامی ایران

افزایش نقش ایران در خاورمیانه و شمال آفریقا از زمان حمله آمریکا به عراق از دامنه و عمق بیشتری برخوردار شد. قابلیت ایران در بهره‌گیری از بازیگران مسلح غیردولتی در سیاست خارجی و امنیتی خود از رهیافت ایدئولوژیک انقلابی و فقدان شرایط لازم برای گسترش نفوذ منطقه‌ای از طریق دولت‌ها ناشی می‌شود (Cambanis et al, 2019: 5). تا قبل از تغییر رژیم در سوریه و سپس اوضاع غزه و لبنان، هدف محوری از تقویت بازیگران غیردولتی در حلقه نخست منظومه امنیتی ایران، اتصال کریدور زمینی محور مقاومت از تهران به عراق، سوریه، لبنان و فلسطین بود. اتصال جمهوری اسلامی ایران به محور مقاومت از طریق سه مسیر شمالی (از طریق ایران، اقلیم کردستان عراق، شهر سنجار عراق، شهرهای شمال شرقی سوریه، مانند حسکه به لبنان)، مسیر مرکزی (از طریق ایران، مرکز عراق، شهر مرزی القائم، ابوکمال سوریه، دیرالزور سوریه به لبنان) و در نهایت مسیر جنوبی (از طریق ایران، شهر مرزی الولید عراق، التنف در سوریه، دمشق و سپس لبنان) صورت می‌گرفت (Jones, 2019: 5).

سیاست راهبردی ایران در حمایت از گروه‌های شبه‌نظامی عراق از مؤلفه‌های متعدد راهبردی، ژئوپلیتیکی و ژئوکالچری تأثیر می‌پذیرد. برخورداری شیعیان عراق از اکثریت جمعیت در این کشور شرایط مناسبی را برای گسترش نفوذ جمهوری اسلامی ایران به وجود آورده است. بسیاری از آن‌ها از جمله سازمان بدر از دهه ۱۹۸۰ با نیروی قدس سپاه ایران در ارتباط بودند. از دل این شبکه آموزشی شخصیت‌هایی چون ابوالمهندس بیرون آمد که بعدها هسته‌های اولیه حشدالشعبی عراق را بنیان نهادند. بهره‌گیری از بازیگران مسلح غیردولتی در عراق ابزاری کارآمد به منظور مقابله با تحرکات رقبای منطقه‌ای ایران و مداخله‌گری آمریکا محسوب می‌شود. در این زمینه، جمهوری اسلامی ایران از بازیگران شبه‌نظامی در عراق به منظور مقابله با نیروهای آمریکایی و اعمال نفوذ سیاسی داخل حکومت عراق بهره می‌گیرد (پیرمحمدی و دیگران، ۱۴۰۰: ۲۰۵-۲۰۶).

نقش و کارکردهای حشدالشعبی برای ایران (تحلیل بافتاری)

الف- کارکردهای سیاسی

لایه سیاسی «بین‌الملل» از مجموعه پیچیده‌ای از ارتباطات درونی تشکیل می‌شود که بازیگران را به هم پیوند می‌زند. بعد سیاسی نمایانگر یک وابستگی متقابل سیاسی است که بازیگران مختلف دولتی و غیردولتی در آن مشارکت می‌جویند. بعد سیاسی «بین‌الملل» با لایه‌های اجتماعی و هنجاری هم‌پوشانی‌های زیادی دارد (بریگی و هیل، ۱۳۹۶: ۹۷). سیاست داخلی یک بازیگر و اینکه چه پیوند و ارتباطی میان بازیگر دولتی و غیردولتی وجود دارد، در این بعد بسیار اهمیت پیدا می‌کند. ارتباط درونی

میان ایران و حشدالشعبی از طریق یک وابستگی متقابل شکل گرفته است. هر دوی آنها از تهدیدات مشترک، ایدئولوژی مشترک، اهداف سیاسی و هویت مشترکی برخوردارند. هر دو دغدغه خروج آمریکا از عراق، مخالفت با رژیم صهیونیستی و در گذشته مبارزه با داعش را داشتند. بدون شک در بعد سیاسی، مبارزه با داعش، خروج آمریکا از عراق و منطقه غرب آسیا، از جمله کارکردهای مهم سیاسی حشدالشعبی برای ایران بوده است. کما اینکه، حشدالشعبی به عنوان یک بازیگر غیردولتی برای جمهوری اسلامی ایران، نقش و ابزاری مهم برای بردن رقابت‌های منطقه‌ای و حفظ توازن قوای منطقه‌ای نیز محسوب می‌شود.

۱- مبارزه با داعش

یکی از مهم‌ترین کارکردهای حشدالشعبی برای ایران را مقابله با تهدید فوری تروریسم داعش در بر می‌گرفت. داعش با ایده اصلی خود یعنی تکفیر طی سال ۲۰۱۴ در عراق تا نزدیکی مرزهای ایران نیز پیشروی نمود. علاوه بر تهدید ارضی و امنیتی داعش برای ایران، این گروه به واسطه ضدیت با شیعیان تهدیدی مضاعف برای ایران به شمار آمده است. از این گذشته تداوم نفوذ ایدئولوژیک ایران منوط به تضعیف شکاف‌های مذهبی و قومی در عراق بوده است. در حالی که داعش با تفرقه مذهبی همزیستی شیعه و سنی را به مخاطره انداخت و شکاف مذهبی را در مقابل شکاف اسلام و غرب تقویت کرد. در این شرایط مقابله حشدالشعبی با داعش را می‌توان در جهت کمک، حذف و یا کاهش تهدیدات علیه امنیت ملی ایران ارزیابی نمود.

۲- مخالفت با سیاست‌های آمریکا و کمک برای خروج آمریکا از عراق

به طور کلی خروج نیروهای فرماندهی از خاورمیانه و سایر مناطق اطراف ایران از اهداف اصلی سیاست خارجی ایران محسوب می‌شود و در این راستا اغلب مقامات ایران در راستای این هدف راهبردی، در سخنان خود بر خروج قدرتهای فرماندهی و عدم دخالت آنها در سیاست امنیتی کشورهای منطقه تاکید می‌کنند. موضوع خروج نیروهای آمریکا از عراق به ویژه پس از شهادت سردار سلیمانی فرمانده سابق نیروی قدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و ابومهدی المهندس معاون حشدالشعبی در فرودگاه بغداد از سوی نیروهای آمریکایی در ۱۳ دی ماه ۱۳۹۸ با شدت بیشتری مطرح شد. دو روز بعد از این ترور، مجلس عراق پس از بررسی پیش‌نویس قانون اخراج نیروهای آمریکایی، به خروج نیروهای خارجی از این کشور رای مثبت داد. پارلمان عراق همچنین خواستار منع استفاده از حریم هوایی عراق به هر دلیلی توسط نیروهای خارجی شد.

از نیمه اول سال ۲۰۲۰ طیفی از گروه‌های مسلح جدید که گمان می‌رفت از سوی ایران و نیروهای حشدالشعبی حمایت می‌شوند، حملات معمولی خود را به مواضع آمریکا در عراق آغاز کردند تا فشار بیشتری بر آمریکایی‌ها وارد سازند (Azizi, 2021) گفته می‌شود که تا آوریل ۲۰۲۱، حداقل ۱۵ شبه‌نظامی جدید در عراق برای مقابله با حضور آمریکا تشکیل شده است. این اقدامات باعث شد که در نهایت جو بایدن، رئیس‌جمهور آمریکا در مرداد ۱۴۰۰ در ملاقات با مصطفی‌الکاظمی نخست‌وزیر عراق در کاخ سفید اعلام کند که آمریکا تا پایان سال ۲۰۲۱ به عملیات رزمی خود در عراق پایان می‌دهد. ائتلاف فتح، شاخه سیاسی حشدالشعبی این تصمیم بایدن را «گامی مثبت در جهت حاکمیت کامل عراق» ارزیابی کرد. گردان‌های امام علی (کتابت امام علی) و مقتدی صدر نیز از پایان یافتن عملیات رزمی آمریکا در عراق استقبال کردند. در سپتامبر ۲۰۲۴ نیز بغداد و واشنگتن

به‌طور مشترک توافق کردند که ماموریت ائتلاف تحت رهبری آمریکا علیه داعش در عراق تا سپتامبر ۲۰۲۵ پایان یابد که نشان‌دهنده تداوم این کارکرد راهبردی است.

۳- بردن رقابت‌های منطقه‌ای

مطالعات تجربی همواره بر این واقعیت صحنه گذارده است که وجود رقابت‌های بین دولتی، احتمال همکاری دولت‌ها با یاران نیابتی خود را به میزان زیادی افزایش می‌دهد (Maoz & San-Akca, 2012). رقابت‌های رو به رشد بین دولتی به همراه تهدیدات امنیتی، به نوبه خود دولت‌های خاورمیانه را برانگیخته است تا بازیگران غیردولتی را در خود جای دهند (Findley, 2012). et al, 2012 برخی دیگر نیز، عنوان می‌کنند رقابت برای کسب هژمونی منطقه‌ای که یک واقعیت اجتماعی در صحنه غرب آسیا است، دولت‌ها را وادار کرده تا از بازیگران غیر دولتی به عنوان بخشی از تلاش برای بازنگری یا حفظ وضع موجود استفاده کنند (Byman, 2005). در این میان، این استراتژی را به منزله فرصتی برای دولت‌ها می‌دانند که بر اساس آن می‌توانند مخالفان خود را متعادل سازند (Saideman, 2002). با توجه به این، گفته می‌شود از آنجا که جمهوری اسلامی ایران به دلیل نوع سیاست خارجی و الگوی مورد نظر خود رقابتی بیشتری نسبت به متحدانش دارد، از این رو، سعی کرده است تا از گروه‌هایی چون حزب‌الله حمایت کند، بدین منظور که رقابتی خود را متعادل سازد (Khan & Zhaoying, 2020: 105). با این اوصاف، حشدالشعبی نیز دقیقاً همین نقش را برای جمهوری اسلامی ایران در صحنه غرب آسیا می‌تواند ایفا نماید.

۴- حفظ توازن قوای منطقه‌ای

از زمان کودتای حزب بعث در سال ۱۹۶۸ تا حمله آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳، روابط تهران و بغداد هرگز مبتنی بر روابط همجواری خوب و یا عادی نبوده است. در سال ۱۳۵۹، تنها یک سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، رقابت چنددهه‌ای برای تسلط منطقه‌ای میان دو کشور جای خود را به جنگی تمام عیار داد. به گفته برخی محققان و پژوهشگران، درسی که رهبران ایران از سال‌ها جنگ و رقابت با عراق آموختند این بود که کشور قدرتمند عراق، تحت سلطه نیروهای ملی‌گرا یا پان عرب، تهدیدی بالقوه برای ایران است. از این رو، تهران همیشه به دنبال این بوده تا مطمئن باشد که چنین نیروهایی هیچ‌گاه قدرت را در عراق به دست نگیرند. به واسطه همین، ایران از گروه‌های شیعی همسو با خود حمایت کرده است تا از آنها به عنوان جایگزینی برای جناح‌های سلفی، ملی‌گرا یا پان عرب استفاده کند که به طور سنتی دیدگاه مطلوبی نسبت به ایران ندارند. از این منظر، حتی اگر گروه‌های شیعی نتوانند به طور کامل در دولت عراق تسلط یابند، حضور قوی آنها برای حفظ توازن قوا در عراق ضروری تلقی می‌شود، به ویژه اینکه آنها دیدگاه منفی نیز نسبت به حضور آمریکا در عراق دارند (Azizi, 2021). با توجه به همجواری ایران و عراق، همواره این نگرانی از وضعیت داخلی عراق و همچنین امنیت این کشور برای ایران وجود داشته است. در همین چارچوب، حضور دولت یا گروه‌های سیاسی قدرتمند همسو با ایران می‌تواند به کاهش نسبی برخی از این نگرانی‌ها کمک کند (هادیان و ایرانفر، ۱۴۰۱: ۲۹۰).

علاوه بر این، عراق به عنوان یک همسایه غربی با ایران و همسایه شرقی سوریه، به جمهوری اسلامی ایران این امکان را می‌دهد که ارتباط زمینی‌اش با متحدانش در سوریه و لبنان تضمین شود. به خصوص از زمان جنگ سوریه در سال ۲۰۱۱ و ظهور داعش در سال ۲۰۱۴، این ارتباط زیرزمینی به شبه‌نظامیان تحت حمایت ایران اجازه داده است تا به راحتی میان سه کشور برای مقابله

با تهدیدات محسوس علیه محور مقاومت تحت رهبری ایران در منطقه حرکت کنند. در عین حال، به واسطه اهمیت ژئوپلیتیکی عراق، جمهوری اسلامی ایران نسبت به حضور و فعالیت قدرت‌های رقیب در عراق بسیار حساس است. گفته می‌شود که جمهوری اسلامی ایران از طریق شبه‌نظامیان متحد خود، به دنبال جلوگیری از تبدیل شدن عراق به منطقه نفوذ دائمی واشنگتن و متحدانش است، و این رویکرد محوریت استراتژی ایران در عراق را تشکیل می‌دهد (Azizi, 2021). در سالهای اخیر نفوذ فزاینده برخی قدرت‌های منطقه‌ای از جمله ترکیه و عربستان در عراق، جمهوری اسلامی ایران را نسبت به میدان سیاسی عراق حساس‌تر ساخته است.

مرکز مطالعات استراتژیک (IISS, 2020)، در گزارشی با عنوان «شبکه‌های نفوذ ایران در خاورمیانه»، عنوان می‌کند آنچه که موجب قدرت جمهوری اسلامی ایران شده تسلیحات برتر و یا نیروی بزرگ نظامی نیست، بلکه دلیل این توانمندی را می‌بایستی در بسیج اشخاص ثالث غیردولتی در درگیری‌های خود در منطقه دید. این نیروها که به مثابه مهمترین تسلیحات ایران در منطقه محسوب می‌شوند، به ایران نفوذ و موقعیت منطقه‌ای بیشتری نسبت به برنامه‌های هسته‌ای و موشک‌های بالستیک، بخشیده است. ایران برای مقابله با برتری نیروهای متعارف کشورهای همسایه، با استفاده از شبه‌نظامیان نیابتی خود، می‌تواند برای تضعیف دشمنان خود عمل کند و از این طریق، موازنه قوای قابل توجهی را در منطقه به نفع خود رقم زند.

ب- کارکردهای نظامی - امنیتی

یکی از کارکردهای مهمی که بازیگران غیردولتی در اهداف و اجرای راهبرد و سیاست خارجی دولت‌ها دارند، مسائل و نگرانی‌های امنیتی است. این موضوع در نظریات رئالیسم به وضوح بیشتری مورد تأکید قرار گرفته است که دولت‌ها اغلب با بازیگران غیردولتی برای رفع نیازهای امنیتی و یا برای پیگیری اهداف استراتژیک، ژئوپلیتیک و ایدئولوژیک خود، رابطه برقرار می‌کنند و یا دست به اتحاد و ائتلاف می‌زنند (Khan & Zhaoying, 2020). از آنجا که به اعتقاد واقع‌گرایان مهمترین هدف یک دولت در سیاست خارجی، تأمین و تضمین امنیت و بقا در یک نظام بین‌الملل آنارشیک و خودیار است، در این راستا برخی دولت‌ها از جمله ایران برای تحقق اهداف ایدئولوژیک و منافع ملی خود، به دنبال اتحاد و یا رابطه با بازیگران و متحدان غیر دولتی بر می‌آیند. در این راستا گفته می‌شود که تمرکز ایران بر گروه‌های نیابتی بر اساس یک منطق استراتژیک ناشی از شرایط جدید خودیاری است که بر اثر ظهور ساختار جدید قدرت در نظام بین‌الملل و منطقه غرب آسیا پدیدار شده است (رومی و کاظمی، ۱۴۰۰). مهمترین کارکردی که به لحاظ نظامی-امنیتی حشدالشعبی برای جمهوری اسلامی ایران می‌تواند داشته باشد، ارتقای توان بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران است.

۱- بازدارندگی

ایران به خاطر تهدید به مراتب کمتر از مرزهای شرقی، نقش‌آفرینی فراسرزمینی بیشتری در مرزهای غربی دارد. با توجه به این که طرح‌ریزی سیاست‌های خاورمیانه‌ای در سطح راهبردی و فراجناحی انجام می‌شود، ایران به دنبال راهبرد بازدارندگی برون‌مرزی است که مبتنی بر ایده عدم همسایگی با دشمن است. این بازدارندگی از مرزهای جغرافیایی ایران شروع شده و تا

کرانه‌های مدیترانه و تنگه باب‌المنذب امتداد دارد. به عبارتی در بخشی تنظیم شده است که ایران عمق راهبردی خود را تا آنجا می‌داند.

در الگوی بازدارندگی برون‌مرزی ایران، عراق به واسطه پیوستار سرزمینی و موقعیت پیونددهنده، از لحاظ اعتبارسنجی و اولویت‌گذاری مهمترین کشور است. عراق عمق راهبردی و حائل مهمی در برابر آمریکا، اسرائیل، عربستان سعودی و سایر کشورهای عربی ناهمسو با ایران است. نفوذ در عراق برای ایران با مساله بقا پیوند دارد؛ چرا که ایران می‌خواهد تضمین کند که هیچ تهدید وجودی از عراق برای منافع تهران ظهور پیدا نکند. از سوی دیگر دولت مستقر در عراق پیشران بسیار مهمی است که در تعدیل، تضعیف یا تقویت راهبرد برون‌مرزی ایران مفید یا مضر خواهد بود. لذا حفظ و تقویت نفوذ در عراق نقش تعیین‌کننده‌ای در سیاست‌های منطقه‌ای ایران دارد (فتحی و دیگران، ۱۳۹۹: ۲۶۹-۲۸۰).

در حالی که آمریکا، غرب و برخی بازیگران منطقه‌ای، جمهوری اسلامی ایران را به عنوان تهدیدی اصلی برای خود تلقی می‌کنند و محیط امنیتی غرب آسیا با تحولات زیادی از جمله بهبود روابط اعراب با اسرائیل مواجه شده است، به واسطه همین نیز جمهوری اسلامی ایران سعی کرده است تا از تاکتیک و استراتژی گروه‌های فروملی برای پیشبرد اهداف خود بهره نماید. در این میان، با توجه به پیوندهای مذهبی میان ایران و عراق، مقامات امنیتی ایران از نیروهای نزدیک به خود به مثابه ابزاری برای بازدارندگی در قبال حملات نظامی آمریکا با این باور که عراقی‌ها حمله به برادران مذهبی خود را تلافی می‌کنند، می‌نگرند (Slackman, 2006).

بنا بر برخی منابع، یکی از دلایل اصلی حمایت ایران از گروه‌های فروملی، بازدارندگی و تحمیل هزینه‌ها به رقبای منطقه‌ای از جمله اسرائیل، عربستان سعودی و امارات متحده عربی و همچنین آزار نیروهای آمریکایی در منطقه است؛ چرا که مقابله با رقبای منطقه‌ای هم فرصتی برای ایجاد یک موازنه قوای مطلوب است و هم اینکه ابزار مناسبی برای افزایش عمق استراتژیک ایران محسوب می‌شود (Tabatabai et al, 2019). در همین راستا برخی از پژوهشگران، استفاده ایران از نیروهای نیابتی را نه به مثابه یک تاکتیک، بلکه استراتژی می‌دانند که به دلیل عدم توازن قدرت میان اسرائیل و ایران چرا که توان هسته‌ای، امتیاز متعارف بیشتری را نسبت به ایران به این بازیگر داده است و همچنین از حمایت گسترده آمریکا و قدرت‌های بزرگ نیز برخوردار است، جمهوری اسلامی ایران می‌تواند از این گروه‌ها به عنوان ابزاری اصلی برای تهدید و مقابله با مزیت‌های اسرائیل استفاده کند. الگوی موفقیت‌آمیز تشکیل نیروهای نیابتی از جمله حزب‌الله در لبنان، حوثی‌ها در یمن و تضمین بقای بشار اسد، موجب شد تا جمهوری اسلامی ایران با شبکه جدیدی از نمایندگان غیردولتی در عراق، از آن‌ها برای پیشبرد اهداف منطقه‌ای و جهانی خود بهره‌برد (Harr, 2020: 78-79).

در واقع، نیروهای نیابتی به عنوان مهمترین وسیله تهران برای مقابله با رقا و دشمنان منطقه‌ای و بین‌المللی، بدون آنکه هزینه یا خطر تقابل مستقیم با حریفان منطقه‌ای را در پیش داشته باشد، می‌تواند ایران را از درگیری مستقیم با آمریکا دور نگه می‌دارد (رومی و کاظمی، ۱۴۰۰: ۱۴۸). در مجموع، می‌توان عنوان کرد که آنچه که به عنوان محور مقاومت از آن یاد می‌شود و بازیگران غیردولتی همسو با ایران از جمله حشدالشعبی نیز یکی از مهمترین بازیگران این محور محسوب می‌شوند، با عمل به عنوان یک ائتلاف تحت رهبری ایران، توانسته است امنیت جمعی و بازدارندگی گسترده‌ای را برای ایران به همراه بیاورد.

ج- کارکردهای هنجاری و ایدئولوژیک

مطالعات بسیاری نشان می‌دهد که روایات ایدئولوژیک در تقویت روابط میان دولت‌ها و بازیگران غیر دولتی نقش زیادی دارد. در این زمینه در یکی از مطالعات، بر نقش عوامل ایدئولوژیک و هویتی در حمایت یک دولت (ایران) از بازیگران غیردولتی چون حزب‌الله لبنان تأکید شده است (Khan & Zhaoying, 2020). از نظر برخی دیگر، زمانی یک اتحاد دولتی-نیابتی شکل می‌گیرد که متحدان در امتداد یک هویت قومی-مذهبی همسو قرار گرفته باشند (Piazza, 2018). بر اساس رهیافت هویت‌محور نظریه سازه‌انگاری نیز، اتحادها بر اساس ایده و هویت، باورها و ارزش‌های مشترک شکل می‌گیرند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۴: ۲۶۳). گروه حشدالشعبی به لحاظ اعتقادی و ایدئولوژیک قرابت زیادی با جمهوری اسلامی ایران دارد. آنها از مفهوم شیعی ولایت فقیه حمایت می‌کنند و به استقرار جمهوری اسلامی ایران به عنوان مقدمه‌ای اساسی برای تشکیل حکومت اسلامی می‌نگرند. در این میان، با قرابت اعتقادی که میان این شبه‌نظامیان و جمهوری اسلامی وجود دارد، گسترش حوزه نفوذ دکنترین شیعه و مقابله با کشورهای قدرتمند همسایه از جمله رژیم صهیونیستی، عربستان و ترکیه می‌تواند در دستور کار ایران قرار گیرد (Nabil, 2021: 98).

بر این اساس، می‌توان به لحاظ هنجاری و ارزشی، حشدالشعبی را یکی از بازوان اصلی جمهوری اسلامی ایران در دکنترین محور مقاومت تلقی کرد. در منطقه غرب آسیا که در طول حدود دو دهه اخیر با افزایش رقابت و منازعه در بین بازیگران اصلی، به میدان مقابله قطب‌های مختلف و متعارض منطقه‌ای تبدیل شده است، حشدالشعبی می‌تواند نقشی کلیدی ایفا کند. نمونه بارز این نقش را می‌توان در جریان حملات متعدد گروه‌های شیعی عراق به مواضع رژیم صهیونیستی در جریان بحران غزه مشاهده کرد.

۱- ارتقاء قدرت نرم ایران

یکی دیگر از کارکردهای حشدالشعبی در سیاست‌گذاری خارجی ایران، کمک آن به ارتقاء قدرت نرم ایران در عراق و کلیت منطقه است. موفقیت حشدالشعبی همگام با سایر بازیگران محور مقاومت از جمله ایران و حزب‌الله لبنان در مقابله با گروه تروریستی داعش و سایر گروه‌های تکفیری در عراق و سوریه باعث شده است تا قدرت نرم ایران در بین ملت‌های مسلمان افزایش پیدا کند. در عین حال تأکید بر این است که با وجود حمایت عربستان، قطر، امارات، بحرین، ترکیه، اردن، اسرائیل از گروه داعش، مقابله ایران و برخی گروه‌های مقاومت همچون حشدالشعبی و حزب‌الله با آنها توانسته است تا سیاست‌های منطقه‌ای بازیگران فوق را با شکست مواجه کند. با ادغام نیروهای حشدالشعبی به عنوان بخشی از نیروهای رسمی امنیتی عراق، جمهوری اسلامی ایران توانست نفوذ فرهنگی-مذهبی و سیاسی بیشتری را در میدان سیاسی عراق بدست آورد. واقع واکنش سریع ایران در قبال داعش که رضایت بسیاری از عراقی‌ها را به همراه داشت، به تقویت تصویر منزلت استراتژیک ایران نزد مردم عراق و سایر کشورهای منطقه به عنوان تأمین‌کننده اصلی امنیت در عراق کمک زیادی کرده است (هادیان و ایرانفر، ۱۴۰۱: ۲۹۱).

۲- نقش و کارکرد نمادین

به اعتقاد پی‌یر بوردیو، اندیشمند مشهور فرانسوی، کلیه تعاملات و کنش افراد در یک فضای اجتماعی تحقق می‌یابند که وی از آن به عنوان میدان/میدان‌ها یاد می‌کند. بنا بر نوشته جرج ریتز (۱۳۷۴: ۱۲۴)، میدان‌ها نوعی بازار رقابتی است که نبرد و مبارزه بر سر سرمایه‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و نمادین در آن صورت می‌گیرد. کنش کنشگران در این میدان نیز بر اساس استراتژی‌هایی تعیین می‌شوند. دولت از نظر بوردیو میدانی است که در آن بازیگران مختلف برای تسلط بر نهادهای دولت و استفاده از سرمایه آن با یکدیگر رقابت می‌کنند (Dodge, 2018, 2020). جمهوری اسلامی ایران در حوزه اجتماعی با جلب حمایت مردم عراق به ویژه شیعیان به دنبال ایجاد زمینه اجتماعی و ایدئولوژیک برای گسترش نفوذ خود در کشور همسایه بوده است. اگر چه مشکلات اقتصادی داخلی ایران هرگز اجازه نداده است که ایران به بازیگری بی‌رقیب در بازار عراق تبدیل شود، اما در حوزه‌های سیاسی و امنیتی نفوذ ایران عملاً مانع از توسعه رویکردهای غربگرایانه دولت‌های متوالی در عراق شده است (Azizi, 2021).

پس از اشغال عراق میدان سیاسی عراق به شدت فراملی شد. در این زمینه جمهوری اسلامی ایران نیز پس از حضور داعش در عراق، سعی کرد تا از گروه‌های همسو با خود به مثابه یک سرمایه سیاسی، اجتماعی، نمادین، قهری و اجباری، برای تقویت موقعیت و جایگاه خود در منطقه و در عراق بهره ببرد. همچنین حشدالشعبی به عنوان یک بازیگر فروملی به ایران این اجازه را می‌دهد تا از آن برای بسط نفوذ خود در رقابت با سایر بازیگران استفاده کند. سرمایه نمادین سردار شهید سلیمانی و شهید ابومهدی المهندس بودند (Dodge, 2018).

علاوه بر این، حشدالشعبی می‌تواند در خدمت دستور کار جمهوری اسلامی ایران برای هم‌افزایی گفتگمانی و گسترش شبکه‌های نفوذ آن به خارج از مرزهایش نیز مطرح باشد. با پذیرش میدان با ویژگی‌هایی که بوردیو تعیین می‌کند، بسیاری از نگرش‌ها و اعمال و رفتار کنشگران و عاملان اجتماعی قابل تحلیل می‌شود. بر این اساس، اگر میدان عراق را همانند جامعه بین‌المللی متشکل از مجموعه‌ای از نظام‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و تجاری بدانیم، می‌توانیم اذعان نماییم که در این میدان، کنشگران و بازیگران مختلفی از جمله ایران بر سر کسب بیشترین سرمایه، اعتبار و پرستیژ، منافع مادی و اقتصادی و در نهایت افزایش سرمایه نمادین، در حال رقابت هستند.

چالش‌ها و محدودیت‌های پیش‌روی کارکرد حشدالشعبی برای ایران

با وجود کارکردهای متعدد حشدالشعبی برای ایران، این رابطه با چالش‌های جدی نیز مواجه است که در صورت بی‌توجهی، می‌تواند اثربخشی این ابزار راهبردی را کاهش دهد.

۱- کاهش قدرت نرم ایران در عراق: پس از تحولات سال ۲۰۲۲ عراق و اعتراضات گسترده، بخشی از افکار عمومی عراق، ایران را عامل اصلی مشکلات اقتصادی و سیاسی کشور خود می‌دیدند. این امر تا حدودی از منزلت استراتژیک و قدرت نرم ایران در عراق کاسته است. همچنین، نظرسنجی‌ها نشان می‌دهد که اگرچه حشدالشعبی در مبارزه با داعش محبوبیت داشت، اما ورود آن به سیاست‌های روزمره و مسائل اقتصادی، موجب کاهش حمایت عمومی از این گروه شده است.

۲- رقابت‌های درون‌شيعی و چالش‌های سياسی داخلی عراق: حشدالشعبی مجموعه‌ای از گروه‌های مختلف با وفاداری‌های گوناگون است. رقابت میان جریان صدر، چارچوب هماهنگی شيعيان و ديگر گروه‌ها، گاه به تنش‌های داخلی منجر شده است. به عنوان مثال، نتایج انتخابات مجلس عراق در سال ۲۰۲۱ نشان داد که لیست‌های نزدیک به حشدالشعبی با کاهش آراء مواجه شده‌اند. همچنین، اختلافات میان گروه‌های مختلف حشدالشعبی بر سر تقسیم بودجه و قدرت، گاه به درگیری‌های مسلحانه انجامیده است.

۳- تحولات محور مقاومت و جنگ غزه: حملات ۷ اکتبر ۲۰۲۳ حماس به اسرائیل و جنگ متعاقب آن در غزه، تأثیرات عمیقی بر محور مقاومت داشته است. از سال ۲۰۲۳، حشدالشعبی ۱۰۱ کرسی از ۲۸۵ کرسی شوراهای استانی عراق را در اختیار دارد. با این حال، تضعیف حزب‌الله در لبنان توسط اقدامات نظامی اسرائیل و سرنگونی رژیم اسد در سوریه، ایران را به تکیه بیشتر بر متحدان خود در عراق و یمن سوق داده است. جنگ غزه همچنین نشان داد که محور مقاومت با آسیب‌پذیری‌های جدی مواجه است؛ در جریان تنش‌های ایران و اسرائیل در ژوئن ۲۰۲۵، متحدان منطقه‌ای ایران از درگیری گسترده خودداری کردند و این نشان داد که محور مقاومت دستخوش تغییرات راهبردی شده است (Mansour, 2025).

۴- طرح‌های قانونی برای تغییر ساختار حشدالشعبی: در مارس ۲۰۲۵، مجلس عراق طرح قانونی برای بازسازی حشدالشعبی ارائه کرد که هدف آن قرار دادن این نیرو مستقیماً زیر نظر نخست‌وزیر بود. این طرح که بودجه سالانه حشدالشعبی را حدود ۳/۶ میلیارد دلار برآورد می‌کند، با مخالفت‌های گسترده‌ای از سوی آمریکا مواجه شده است؛ به گونه‌ای که دولت عراق در اوت ۲۰۲۵ این طرح را به دلیل فشارهای آمریکا و اختلافات داخلی از پارلمان پس گرفت (Smith & Knights, 2025). این تحولات نشان می‌دهد که آینده حقوقی و ساختاری حشدالشعبی همچنان در هاله‌ای از ابهام قرار دارد و هرگونه تغییر در آن می‌تواند بر کارکرد این گروه برای ایران تأثیر بگذارد.

۵- خروج تدریجی آمریکا و آینده نامشخص امنیتی عراق: در حالی که خروج نیروهای آمریکایی از عراق در چارچوب اهداف راهبردی ایران قرار دارد، این روند می‌تواند چالش‌های جدیدی را نیز ایجاد کند. نخست‌وزیر سابق عراق، محمد شیاع السوداني، تصریح کرده بود که خلع سلاح گروه‌های مسلح تنها پس از خروج کامل آمریکا ممکن خواهد بود (Alaaldin, 2024). این نشان می‌دهد که تا زمانی که نیروهای آمریکایی در عراق حضور دارند، مشروعیت نظامی حشدالشعبی به عنوان نیروی مقابله‌کننده با اشغالگری حفظ می‌شود؛ اما با خروج کامل آمریکا، ممکن است این مشروعیت دچار تردید شود و فشارها برای ادغام یا انحلال حشدالشعبی افزایش یابد (Palani, 2025). این امر می‌تواند یکی از مهمترین چالش‌های فراروی راهبرد ایران در عراق در سال‌های آینده باشد.

نتیجه‌گیری

وجود بازیگران غیردولتی در صحنه غرب آسیا و قدرت‌نمایی آنها، نقش آنها به عنوان یک روش در اجرای سیاست خارجی را پررنگ ساخته است. یکی از نکات مهم این پژوهش، اهمیت درک چنین بازیگرانی در اجرای سیاست خارجی کشورها از جمله ایران بوده است. یافته‌های پژوهش بر این نکته تأکید دارد که بدون توجه به راهبرد و بافتار نمی‌توان درک درستی از نقش این

بازیگران به ویژه حشدالشعبی در عراق بر سیاست خارجی ایران داشت. تصمیمات سیاست خارجی ایران که در بالاترین سطوح تصمیم‌گیری اتخاذ می‌شود و مبتنی بر حمایت از محور مقاومت، مقابله با آنچه «نظام سلطه» خوانده می‌شود، و ایجاد نظم جدید منطقه‌ای است، نیازمند ابزارها و روش‌های مناسب است و بر این اساس، حشدالشعبی به عنوان یکی از ابزارهای مهم برای تحقق آن در نظر گرفته شد. کما اینکه قبلاً در لبنان، یمن، سوریه و فلسطین این تجربه موفقیت‌آمیز آزموده شده بود. گذشته از این، جمهوری اسلامی ایران که از بدو تأسیس خود با تهدیدات زیادی هم در سطح منطقه‌ای و هم جهانی مواجه است، برای پیشبرد اهداف منطقه‌ای خود نیازمند ابزار و اتخاذ روش‌های مناسب است. با توجه به این، کشور عراق، بستر خوبی برای تحقق اهداف می‌تواند به شمار آید.

با توجه به اینکه «بین‌الملل» به عنوان بافتار طبیعی سیاست خارجی محسوب می‌شود، حشدالشعبی در اجرای بازدارندگی منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران، در راهبرد محور مقاومت، مخالفت با حضور آمریکا، بیرون راندن آمریکا از عراق، مقابله با تهدیدات جمهوری اسلامی ایران از جانب اسرائیل و محور عربی-عبری، همچنین در راستای توازن قوا به نفع ایران، می‌تواند از کارکرد و نقش بسزایی برخوردار باشد. هر چند کارکرد اقتصادی و اجتماعی مانعی برای پیشبرد اهداف ایران در عراق محسوب می‌شود، چرا که ایران نفوذ اقتصادی قابل توجهی در عراق ندارد. همچنین بعد از تحولات سال ۲۰۲۲ عراق، با اظهاراتی چون مداخله ایران در امور عراق، قدری از منزلت استراتژیک و قدرت نرم ایران در عراق کاسته شده است و آنها تهران را عامل اصلی مشکلات خود در عراق می‌دیدند، اما به طور کلی حشدالشعبی در اجرای سیاست خارجی ایران، همواره نقشی مؤثر ایفا نموده است. نمونه بارز آن را می‌توان همراهی با ایران در حمایت از حماس و غزه در جریان طوفان الاقصی مشاهده کرد.

در نتیجه، با توجه به مطالب فوق و این نوشتار می‌توان اذعان داشت که بعد از سوریه و محور مقاومت:

حشدالشعبی به ارتقای جایگاه نظامی-امنیتی ایران در منطقه کمک کرده و به مثابه شریکی راهبردی توانسته است زمینه‌ساز تثبیت حضور ایران در غرب آسیا شود.

حشدالشعبی در پیشبرد راهبرد و رویکرد ایران از اهداف دفاعی و حفظ محور مقاومت به رویکرد دفاع پیش‌دستانه در چارچوب محور مقاومت، نقشی اساسی داشته است.

به عنوان ائتلاف تحت رهبری ایران با تکیه بر برداشت جمعی و بازدارندگی گسترده‌تر، توانسته است به تثبیت موقعیت جمهوری اسلامی ایران در مقابل رژیم صهیونیستی، آمریکا و عربستان کمک زیادی نماید.

از طرفی دیگر حشدالشعبی با تبدیل شدن از یک شریک در ائتلاف به متحد منطقه‌ای، توانسته است قدرت نمادین و نفوذ ایران را در منطقه گسترش دهد.

با این حال، چالش‌هایی چون کاهش قدرت نرم، رقابت‌های درون‌شیعی، تحولات محور مقاومت و طرح‌های قانونی برای تغییر ساختار حشدالشعبی، آینده این رابطه را با عدم اطمینان مواجه ساخته است و ضرورت بازنگری در راهبرد ایران در قبال این بازیگر را آشکار می‌سازد.

فهرست منابع

- افشون، تورج؛ الله‌کرم، عبدالحسین، (۱۳۹۶)، «مقایسه رویکرد امنیتی آمریکا و حشدالشعبی در عراق؛ عملکرد و چشم‌انداز»، *فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل*، ۱۱ (۴۲)، ۷۲-۴۱
- بدیعی ازندهای، مرجان؛ زندی، فرزین، یزدان پناه، کیومرث (۱۴۰۳)، تبیین استراتژی ژئوپلیتیکی ایران؛ خوانشی جغرافیایی از «منطقه خاکستری» و «محور مقاومت»، پژوهش‌های راهبردی سیاست، سال دوازدهم، شماره ۴۶، پاییز، ۱۶۳-۲۰۸، <https://doi.org/10.22054/qpps.2023.64920.2956>
- برینگ، الیزابت؛ هیل، کریستوفر (۱۳۹۶)، اجرا و رفتار، در استیو اسمیت، امیلیا هدفیلد و تیم دان، *سیاست خارجی: نظریه‌ها، بازیگران و موارد مطالعاتی*، جلد دوم، ترجمه امیر محمد حاجی یوسفی، محسن محمودی، ایوب کریمی، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال، (۱۳۹۴)، *اصول و مبانی روابط بین‌الملل (ج ۱)*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)
- خسروی، علی‌رضا؛ میرمحمدی، مهدی (۱۳۹۳)، *مقدمه‌ای بر تحلیل سیاست خارجی*، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی ریتزر، جورج، (۱۳۷۴)، *نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی
- روحی دهبه، مجید؛ حاجی عبدالباقی معمار، علیرضا (۱۴۰۳)، «بررسی نقش بازیگران غیردولتی همسو با ایران بر محیط امنیتی منطقه غرب آسیا در دوره بعد از ۲۰۱۱»، *فصلنامه محیط‌شناسی راهبردی جمهوری اسلامی ایران*، دوره ۸، شماره ۱، بهار
- رومی، فرشاد، وکاظمی، احسان، (۱۴۰۰)، «جایگاه گروه‌های نیابتی در راهبرد سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، *سیاست جهانی*، ۱۰ (۱)، ۱۶۲-۱۳۱. doi: 10.22124/WP.2021.17992.265
- زارعان، احمد، (۱۴۰۲)، «رابطه دولت عراق و گروه‌های شبه نظامی پس از ۲۰۱۴ (مطالعه موردی حشدالشعبی)»، *فصلنامه دولت پژوهی*، ۹ (۳۳)، ۷۳-۳۵. <https://doi.org/10.22054/tssq.2023.70127.1326>
- فتحی، محمدجواد؛ عیوضی، محمد رحیم؛ و پیرانی، شهره، (۱۳۹۹)، «جایگاه راهبرد بازدارندگی برون‌مرزی در منظومه دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی در آسیای جنوب غربی»، *فصلنامه سیاست جهانی*، ۹ (۲)، 10.22124/WP.2020.15798.2426doi.
- گوهری مقدم، ابوذر؛ عرب، محمد رضا، (۱۳۹۷)، «جایگاه الحشدالشعبی در امنیت ملی عراق و نحوه بازنمایی رسانه‌های غربی-سعودی از آن»، *پژوهشنامه رسانه بین‌الملل*، ۳ (۱)، ۱۷۶-۱۵۱، بازیابی شده از: <https://www.noormags.ir/view/en/articlepage/1492188>
- مرادی، سجاد؛ هدایتی، مهدی، (۱۳۹۶)، «راهبرد امنیت منطقه‌ای ایران در بحران امنیتی خاورمیانه: ویژگی‌ها و اهداف»، *فصلنامه روابط خارجی*، ۹ (۳)، بازیابی شده از: https://frqjournal.csr.ir/article_125819.html

- نیاکویی، سید امیر، پیرمحمدی، سعید، (۱۴۰۰)، «روند بازیگری و کنش عملیاتی حشدالشعبی در عراق ۲۰۱۴-۲۰۲۱»، فصلنامه روابط خارجی، ۱۳(۳)، ۵۹۵-۵۷۱، قابل بازیابی از: https://frqjournal.csr.ir/article_141149.html 20.1001.1.20085419.1400.13.3.4.7
- موسوی، سید صالح؛ عیوضی، محمد رحیم؛ و اشرفی، سید محمد، (۱۴۰۰)، «بررسی مقایسه‌ای گروه‌های مقاومت حشدالشعبی عراق و حماس فلسطین»، فصلنامه مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام، ۳(۹)، ۱۶۵-۱۴۰. قابل بازیابی از: https://journal.iiwfs.com/article_147051.html
- هادیان، ناصر، و ایرانفر، محمد مهدی، (۱۴۰۱)، «سطح متراکم دیپلماسی عمومی شیعی و ارتباطات استراتژیک جمهوری اسلامی ایران»، مطالعات راهبردی، ۲۵(۲)، ۳۰۰-۲۷۱. doi: 20.1001.1.17350727.1401.25.96.7.6
- اسلام‌تایمز (۱۳۹۹/۰۳/۲۷). «نقش حاج قاسم در تشکیل و بقای حشدالشعبی عراق»، <https://www.islamtimes.com/fa/article/868900>

منابع انگلیسی

- Alaaldin, R. (2024). "The Popular Mobilization Force is Turning Iraq into an Iranian Client State", *Brookings*, <https://www.brookings.edu/articles/the-popular-mobilization-force-is-turning-iraq-into-an-iranian-client-state/>.
- Azizi, Hamidrezan ,(2021), "Challenges to Iran's Role in Iraq in the Post Soleimani Era: Complex Rivalries, Fragmented Alliances, Declining Soft Power", *SWP Comment*, No. 44/2021, Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), <https://doi.org/10.18449/2021C44>
- Avant, Deborah, Martha Finnemore, and Susank Sell, eds. ,(2010), *Who Governs the Globe?*, Cambridge: Cambridge University Press
- Byman, D. ,(2005), *Deadly Connections: States that Sponsor Terrorism*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Cambanis, Thanassis; Wahid Hanna, Michael; Esfandiary, Dina; Ghaddar, Sima; Lund, Aron and Mansour, Renad (2019), *Hybrid Actors: Armed Groups and State Fragmentation in the Middle East*, New York, The Centry Foundation
- Dodge, Toby ,(2018, September 12), Pierre Bourdieu and Explanations of Sectarian Mobilisation in Iraq and the Wider Middle East, [Web Log Message], Retrieved from: <https://blogs.lse.ac.uk/mec/2018/09/12>

Dodge, Toby (2020), "Understanding the Role of Al-Hashd al-Shaabi in Iraq's National and Transnational Political Field", *POMEPS Studies* 37: Challenges to the Middle East North Africa Inclusionary State, February, [open access] <https://pomeps.org>

Findley, M., Piazza, J., & Young, J. K., (2012), "Games Rivals Play: Terrorism in International Rivalries", *SSRN Electronic Journal*, 74(1), 235–248.

Jones, Seth (2019), *War by Proxy: Irans Growing Footprint in the Middle East*, CSIS Briefs

Haddad, Fanar, (2018), "Understanding Iraqs Hashad Al-Shabi, State and Power in Post 2014 Iraq", March 5, <https://tcf.org/content/report/understanding-iraqs-hashd-al-shabi/>

International Institute for Strategic Studies (IISS) ,(2020), "Iran's Networks of Influence in the Middle East", *IISS Strategic Dossiers*, Retrieved from <https://www.iiss.org/publications/strategic-dossiers/iran-dossier>

Khan, Akbar, Zhaoying, Han ,(2020), "Iran-Hezbollah Alliance Reconsidered: What Contributes to the Survival of State-Proxy Alliance?", *Journal of Asian Security and International Affairs*, 7(1), 101-123, DOI: 10.1177/2347797020906654

Knights, Michel (2019), "Irans Expanding Militia Army in Iraq: The New Special Groups, Combating Terrorism Center at West Point", *CTCSENTINEL*, August, 12(7), <https://ctc.westpoint.edu/wp-content/uploads/2019/08/CTC-SENTINEL-072019.pdf>

Maoz, Z., & San-Akca, B (2012), "Rivalry and State Support of Non-State Armed Groups (NAGs), 1946–2001", *International Studies Quarterly*, 56(4), 720–734, <https://www.jstor.org/stable/41804827>

Mansour, R. Al-Shakeri, H. (2025). "The shape-shifting 'axis of resistance'", *Chatham House*, March 2025, <https://www.chathamhouse.org/2025/03/shape-shifting-axis-resistance>

Nabil ,Adel ,(2021), "The Crescent of Influence: The Rise of Iran as a Regional Power in the Middle East", *Revue Espace Geographique et Societe Marocaine*, 1(53), doi.org/10.34874/imist.prsm/egsm/28423

Nader, Alireza ,(2015), "Irans Role in Iraq Room for Cooperations?", <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE151.html>

O'Driscoll, Dylam, Van Zoonen, Dave (2017). "The Hashd al-Shaabi and Iraq Subnationalism and the State", *Middle East Research Institute*, <https://www.researchgate.net/publication/340917608>

Piazza, J. A ,(2018), "Transnational Ethnic Diasporas and the Survival of Terrorist Organizations", *Security Studies*, 27(4), 607-632, doi.org/10.1080/09636412.2018.1483615

- Palani, K. (2025). "Iraq: armed influence in education and sub-national governance and their implications for statehood", *Conflict, Security & Development*, 25(4), 461-483, <https://doi.org/10.1080/14678802.2025.2541595>
- Saideman, S. M. (2002), "Discrimination in International Relations: Analyzing External Support for Ethnic Groups", *Journal of Peace Research*, 39(1), 27–50, doi:10.1177/0022343302039001002
- Scott J. Harr, Maj (2020), "Trans-Rational" Iran's Transnational Strategy for Dominance and Why It Cannot Survive Great Power Competition", *Military Review* March-April, <https://www.armyupress.army.mil/Journal/Military-Review/English-Editin-Archives/March-April-2020/Harr-Trans-Rational/>
- Slackman, Michael (2006, June 8), Iraqi Ties to Iran Create New Risks for Washington, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2006/06/08/world/middleeast/08iran.html>
- Smith, C. & Knights, M. (2025). "How Iran aligned militias seized Iraq: irregular warfare, lawfare and regime change", *Small Wars & Insurgencies*, 36(4), 659-697, <https://doi.org/10.1080/09592318.2025.2471644>
- Tabatabai, Ariane M. , Jeffrey Martini, Wasser, Becca (2019), "The Iran Threat Network (ITN), Four Models of Iran's Nonstate Client Partnerships", www.rand.org/t/RR4231.
- Vinci, Anthony (2008), Anarchy, Failed States, and Armed Groups: Reconsidering Conventional Analysis, *International Studies Quarterly*, Vol. 25, No.2 <https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2008.00502.x>